

Олена Парута

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії та філософії права
parutaolena@ukr.net

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИ ЯК ОБ’ЄКТ ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

© Парута О., 2018

Розглянуто теорію правової соціалізації особи. Сформульовано основні підходи до визначення поняття “правова соціалізація особи”.

Ключові слова: правова соціалізація; особистість; правове виховання; правова діяльність.

Елена Парута

ПРАВОВАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЧЕЛОВЕКА КАК ОБЪЕКТ ТЕОРЕТИЧЕСКИ-ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье рассматривается теория правовой социализации человека. Мы сформулировали основные подходы к определению понятия “правовая социализация человека”.

Ключевые слова: правовая социализация; личность; юридическое воспитание; юридическая деятельность.

Olena Paruta

Institute of Jurisprudence and Psychology,
National University “Lviv Polytechnic”,
Department of Theory and Philosophy of Law
Ph. D.

LEGAL SOCIALIZATION OF A PERSON AS AN OBJECT OF THEORETICAL AND LEGAL STUDIES

The article deals with a theory of legal socialization of a person. We have formulated basic approaches to the definition of the notion “legal socialization of a person”.

Key words: legal socialization; individual; legal education; legal activity.

Постановка проблеми. Розвиток теорії права на сучасному етапі становлення української держави потребує від науковців врахування як традиційних, так і новаторських підходів. Дослідження державно-правових явищ за допомогою категорії правової соціалізації особи є новацією, яка набуває активного поширення. Знання основ правової соціалізації особи важливе не тільки для юристів, адже розуміння процесу залучення особи до системи соціально-правових відносин, знання факторів, які визначають (сприяють чи унеможливають) ефективну правову

соціалізацію особи важливе для соціологів, психологів, філософів та педагогів, що пояснюється підвищенням уваги до означеної проблеми в сучасній світовій та вітчизняній науковій літературі. Однак, подібно до інших інтегральних проблем теорії права, увага з боку фахівців права до категорії правової соціалізації призвела не стільки до вирішення проблемних питань, скільки до усвідомлення їх складності.

Аналіз дослідження проблеми. Вчення про правову соціалізацію особи постає як науковий дискурс, обговорення якого є принципово важливим для зміни якості правового життя українського суспільства. Репрезентована праця є частиною комплексної дослідницької роботи з визначення поняття, сутності, завдань та функцій, механізму, ролі та багатьох інших питань теорії правової соціалізації особи.

На сучасному етапі дослідження окремих аспектів правової соціалізації відображено у працях відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: О. Волошенюка, Х. Горецької, О. Дзьобаня, О. Зайчука, О. Любарської, Є. Мануйлова, В. Москаленка, В. Нерсесянца, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Т. Тюльпи та Ю. Шемшученка. Питання правової соціалізації порушено у наукових доробках, що стосуються девіацій правової поведінки та її профілактики, якими займалися такі вчені: В. Бедь, А. Венгеров, О. Джужа, О. Литвак, Л. Явич та інші. Однак у теорії права немає праць, які містять аналіз основних наукових підходів до вирішення проблеми правової соціалізації, характеристику правової соціалізації як умови нормативного розвитку особи, соціального результату, а також процесу становлення суб'єкта права.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення основних наукових підходів до дослідження проблеми правової соціалізації особи.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція особи до системи соціальних зв'язків та правовідносин, її активна взаємодія з іншими суб'єктами права, під час якої засвоюються зразки поведінки, правові норми, правові цінності охоплюються феноменом правової соціалізації.

Правова соціалізація як юридична категорія перебуває на етапі її теоретичного визначення. У сучасних умовах правова соціалізація – це комплексна проблема, вирішення якої залежить не тільки від напрацювань правової, але й від якості її розроблення соціологічною, філософською, психологічною, педагогічною та іншими сферами суспільної науки, що дає нам змогу визначити проблему правової соціалізації як міждисциплінарну.

Правова соціалізація є процесом залучення індивіда до системи правовідносин суспільства на основі засвоєння всієї правової культури певного суспільства. Це важливий напрям соціалізації особи, який запозичаючи основні характеристики феномена соціалізації, має власну специфіку, дослідження якої сьогодні належить до основних проблем теорії права.

Роль правової соціалізації проявляється через розвиток у особи навичок вчиняти юридично значимі дії, а також через властивість досліджуваного явища визначати рівень правопорядку, впливати на динаміку розвитку суспільства у складних умовах державотворення та правотворення в Україні.

Наукове визначення правової соціалізації неможливе без з'ясування її місця в системі категоріального апарату теоретичної юриспруденції, а також дослідження її зв'язку із загальною теорією соціалізації особи. Тільки керуючись знанням основ загальної соціалізації, доцільно розпочинати будь-які спроби комплексного наукового аналізу проблеми правової соціалізації особи.

Правова соціалізація – двосторонній об'єктивно зумовлений процес взаємодії особи і соціального середовища, який передбачає опанування особою соціальних цінностей, загальнообов'язкових правил поведінки (правових норм), правової культури, які притаманні певному суспільству, включення її в систему суспільних відносин через набуття правового досвіду і самостійної участі у правовідносинах. Соціалізація – явище багатоаспектне. Її можна розглядати одночасно як процес, умову, і як прояв (результат).

О. Дзьобань і Є. Мануйлов соціалізацією називають “процес входження людини в суспільство, включення її в соціально-правові зв’язки та інтеграції в різні типи соціальних спільнот відображає становлення соціальності людини, у процесі якої формуються соціальні якості, властивості, знання, навички, вміння людини, її культура (зокрема правова) і вона стає дієздатним учасником суспільних відносин” [2, с. 407].

На основі визначення соціалізації як процесу, що триває у часі, залучення особи до активної участі у суспільних відносинах сформульовано більшість сучасних теорій правової соціалізації. Так, В. Москаленко, наголошуючи на ролі досліджуваної категорії як для суспільства, так і для окремих індивідів, соціалізацією називає “процес входження індивідів в суспільство через різні спільноти, колективи, групи завдяки засвоєнню норм, ідеалів, цінностей шляхом виховання та навчання” [5, с. 8]. Автор наголошує на тісних взаємозв’язках соціалізації з педагогічними явищами. Розглядають правову соціалізацію і як певні суспільні практики, з-поміж яких виокремлюють правове навчання та інтеріоризацію правового досвіду [1, с. 21].

Описані наукові позиції вважаємо вагомими, адже соціалізація консолідує процеси становлення людини як соціальної істоти і процеси формування людської індивідуальності, зокрема за допомогою таких соціальних інституцій як правове навчання та правове виховання.

О. Любарська зосереджується на тривалості соціалізації у часі і характеризує її як “явище загальне, всеохопне, яке відбувається протягом життя” [4, с. 35]. Н. Сушик погоджується з визначенням соціалізації як “складного і тривалого процесу інтеграції індивіда до системи соціальних зв’язків та відносин, його активної взаємодії з оточенням, я результатом якої він засвоює зразки поведінки, соціальні норми й цінності, необхідні для успішної життєдіяльності цьому суспільстві” [8, с. 7].

Правова соціалізація може бути умовою. Вона є обов’язковим етапом, який необхідно пройти особі для власної соціально-правової інтеграції. Успішна правова соціалізація – це умова безконфліктного перебування особи в межах дії правових норм, засіб відвернення особи від вчинення протиправних діянь і, як наслідок, уникнення набуття особою статусу правопорушника з настанням негативних наслідків у вигляді юридичної відповідальності.

Правова соціалізація – це соціальна реакція особи на об’єктивно зумовлені процеси з урахуванням її віку і фізико-психологічного розвитку, що характеризує її як соціальний прояв (результат). Соціалізацію не тільки як процес, а як “процес і результат включення індивіда у суспільні стосунки, який здійснюється шляхом засвоєння індивідом соціального досвіду і відтворення його у своїй діяльності” досліджують такі вчені: В. Радул та Я. Галета [6, с. 5]. Науковці стверджують, що соціалізацію особи не потрібно розглядати як антипод її індивідуальності, мовляв саме “у процесі соціалізації людина оволодіває своєю індивідуальністю, але часто це відбувається складним шляхом, сповненим протиріччями” [6, с. 7]. Ми вважаємо, що ефективна соціалізація особи має передбачати оптимальне співвідношення соціальної адаптації та індивідуального уособлення.

О. Землянська називає правову соціалізацію складним процесом і результатом засвоєння й активного відтворювання індивідом суспільного досвіду [3, с. 93]. На думку дослідниці, правова соціалізація означає багатогранний процес розвитку особистості людини, який охоплює як біологічні передумови, так і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище, що припускає: соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, враховуючи як предметний світ, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав і обов’язків тощо, зміну і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонійний розвиток [3, с. 93]. Подібної наукової позиції дотримується Т. Тюльпа, вважаючи, що на основі поняття “соціалізація” розкривається механізм і процес формування особистості [9, с. 4]. Уродовж соціалізації, на думку автора, відбувається формування соціальних якостей, властивостей, діянь і умінь, завдяки яким людина стає дієздатним учасником соціальної взаємодії [9, с. 4].

Огляд наукової літератури дає змогу виділити філософсько-правовий (дослідження соціалізації через врахування надприродного, надбіологічного і звичайного соціального аспекту суспільного життя людини), соціологічно-правовий (через з’ясування особливостей засвоєння

індивідом системи життєво необхідних ролей і розгляд соціалізації у трьох її вимірах, враховуючи мегарівень, макрорівень та мікрорівень), психологічний (дослідження соціалізації особи за двома основними напрямками “соціалізація свідомості” та “соціалізація діяльності” особи), а також антропологічний (вирішує проблему перенесення змісту життя суспільства у зміст життя окремої особи) підходи до дослідження проблеми соціалізації, які потрібно врахувати в межах правових досліджень.

З філософсько-правового погляду правову соціалізацію можна розглядати як трансляцію соціально-правового досвіду від суспільства до окремої людини – істоти з природними (соціальними) та надприродними властивостями, через отримання знань про наявні соціально-правові норми й цінності, моделі правової поведінки тощо. “Людська особистість, – пише А. Романова, – певною мірою самодостатня. Проте від самого народження, відповідно до біологічних законів, на людину чиниться певний зовнішній вплив (слова і вчинки оточення), що сприяє залученню людини до певних соціальних зв’язків, котрі не завжди позитивно сприяють розкриттю людиною її природи й особистості. Але людина стає людиною лише у складному і неоднозначному процесі взаємодії з оточенням, у процесі соціалізації” [7, с. 311].

Соціологічно-правові підходи до дослідження проблеми правової соціалізації передбачають її аналіз у всій різноманітності зв’язків особи із суспільством; пов’язані з аналізом взаємозв’язку правової соціалізації та правосуб’єктності; з’ясуванням ролі правової соціалізації для особи, яка соціалізується, для соціальних груп, учасником яких є така особа, а також розгляд правової соціалізації на мегарівні – визначення її ролі в масштабах держави та соціуму загалом.

З позиції психології правова соціалізація виявляється у діяльності суб’єкта права (діях та бездіяльності) через формування нових особистісних якостей. Однак психологічні дослідження правової соціалізації не обмежуються аналізом характеру діяльності особи. Їхнім основним завданням є вивчення як усвідомлених, цілеспрямованих контрольованих впливів на людину, так і стихійних, спонтанних процесів, які безпосередньо (прямо) та опосередковано (непрямо) впливають на розвиток особистості. Правову соціалізацію маємо можливість розглядати як засвоєння особою правового досвіду певного суспільства, внаслідок чого з’являється розуміння соціально-правових зв’язків та сутності правовідносин. Людина впродовж успішної правової соціалізації формує власні переконання, обирає суспільно схвалені форми поведінки, які необхідні їй для успішної реалізації особистих прав та свобод.

Антропологічний підхід до дослідження правової соціалізації опосередковує суб’єктивування соціально-правового досвіду окремою особою засобами з правового виховання та правового навчання. “Процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, що дають їй змогу функціонувати як повноправному члену суспільства; охоплює як цілеспрямовані впливи на особистість (виховання), так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування”, – пише Т. Тюльпа [9, с. 8].

Висновки. Дослідження правової соціалізації потребує від наукової спільноти вирішення багатьох методологічних питань та одночасного розроблення спеціального дослідницького підходу. На виконання цього завдання у статті запропоновано класифікацію наукових підходів до дослідження правової соціалізації особи, з-поміж яких: філософсько-правовий, соціологічно-правовий, психологічний та антропологічний.

Правову соціалізацію особи проаналізовано як процес її інтеграції у систему правовідносин певного суспільства, який полягає у передачі соціально-правового досвіду від суспільства до окремої особи і знаходить свій вираз у свідомо-вольовій діяльності суб’єкта права. Водночас успішну правову соціалізацію розглянуто як обов’язкову умову формування навичок правової поведінки, розвитку індивідуального правового статусу, а також як результат формування якісно відмінної соціалізованої особи – учасника правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горецька Х. До питання гносеології правової соціалізації. *Європейські перспективи*. № 7. 2013. С. 18–24. 2. Дзьобань О., Мануйлов Є. Правове виховання як засіб правової соціалізації: філософсько-правові аспекти. *Проблеми законності*. 2000. С. 407–416. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2349/1/100_40.pdf. (дата звернення: 10.02.2018). 3. Землянська О. В. До проблеми правової соціалізації особистості. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 14. Ч. 4. С. 92–100. 4. Любарська О. *Основи соціалізації особистості: навч. посібн. 2-ге вид., переробл. і доповн.* Київ. Ленвіт, 2012. 238 с. 5. Москаленко В. *Соціалізація особистості: монографія*. Київ. Фенікс. 3013. 540 с. 6. Радул В. В., Галета Я. В. *Соціалізація особистості: навч. посібн.* Кіровоград: ФО-П Александра М. В. – 2013. – 236 с. 7. Романова А. С. *Сутнісні властивості людини: природно-правовий підхід*. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. 2015. № 824. С. 307–312. URL: <http://lib.lp.edu.ua/bitstream/ntb/31471/1/50-307-312.pdf>. (дата звернення: 10.02.2018). 8. Сушик Н. С. *Основи соціалізації особистості: навч.-метод. посіб.* Луцьк Вежа-друк. 2014. 188 с. 9. Тюльпа Т. М. *Основи соціалізації особистості: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів*. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2016. 164 с.

REFERENCES

1. Goretskaya Kh. *Do pytannya hnoseolohiyi pravovoyi sotsializatsiyi. Yevropeys'ki perspektyvy* [To the issue of gnoseology of legal socialization]. European perspectives. No. 7. 2013. pp. 18–24. 2. Dzoban O., Manuilov E. *Pravove vykhovannya yak zasib pravovoyi sotsializatsiyi: filosofov'ko-pravovi aspekty* [Legal upbringing as a means of legal socialization: philosophical and legal aspects]. Problems of legality. 2000. pp. 407–416. Available at: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2349/1/100_40.pdf. 3. Zemlyanska O. V. *Do problemy pravovoyi sotsializatsiyi osobystosti* [To the problem of legal socialization of personality]. Problems of extreme and crisis psychology. 2013. Issue 14. Part 4. pp. 92–100. 4. Lyubarskaya O. *Osnovy sotsializatsiyi osobystosti* [Fundamentals of socialization of the person: teacher. manual] 2nd ed., Reworked. and complemented. Kiev. Lentiv, 2012. 238 p. 5. Moskalenko V. *Sotsializatsiya osobystosti: monohrafiya* [Socialization of personality: monograph]. Kiev. Phoenix. 3013. 540 p. 6. Radul V. V., Galeta Y. V. *Sotsializatsiya osobystosti: navch. posibn.* [Socialization of personality: teacher. manual]. Kirovograd: FO-P Alexandra M. V. 2013. – 236 p. 7. Romanova A. S. *Sutnisni vlastyvosti lyudyny: pryrodno-pravovyy pidkhid* [Essential properties of man: natural-legal approach]. Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Laws: a collection of scientific works. 2015. No. 824. p. 307–312. Available at: <http://lib.lp.edu.ua/bitstream/ntb/31471/1/50-307-312.pdf>. 8. Sushyk N. S. *Osnovy sotsializatsiyi osobystosti: nav.-metod. posib.* [The basics of socialization of personality: v.-method. manual]. Lutsk Tower-press. 2014. 188 p. 9. Tyl'pa T. M. *Osnovy sotsializatsiyi osobystosti: navch.-metod. posib.* [Fundamentals of Socialization of Personality: Textbook for Students of Higher Educational Institutions]. Glukhiv: RVV GNPU them. O. Dovzhenko, 2016. 164 p.

Дата надходження: 24.01.2018 р.